

OBSAH

	Předmluva	15
1	Města a městečka ve strukturách šlechtických panství	19
1.1	Poddanská města v historiografickém výzkumu disproporčnost zaměření medievistických urbánních studií, vč. rezidenčních • města a městečka středověku a raného novověku jako předmět odborného zájmu • charakter studia dějin malých (a středních) měst od osmdesátých/devadesátých let 20. století	20
1.2	Městské sítě ve středověkých Čechách rozložení a počty rezidenčních lokalit • vývoj sídelních a administrativních struktur a městské sítě • struktura šlechtické majetkové držby a formování sítě poddanských měst (modelové příklady) • terminologie: soudobé „poddanské město, městečko“ / „vrchnostenské město, městečko“ vs. dobové „panské a rytířské město a městečko“	30
1.3	Města a městečka ve strukturách šlechtických panství právní postavení • formování šlechtických panství a sítě rezidencí • rozvoj sítě měst a městeček v pozdním středověku • vazby mezi (rezidenčním) městem a jeho vesnickým zázemím (event. k němu příslušejícím panstvím)	36
2	Šlechtická sídla a rezidenční města	46
2.1	Rezidence české šlechty v historiografickém výzkumu bohemikální rezidenční studia a jejich základní charakteristiky • „dobrá vrchnost“ a její koncepce „šlechtického rezidenčního města“ jako interpretační východisko • ideál (<i>ordo, bonum commune</i>) a realita jako paralelní linie • hledání modu vivendi mezi městskými obcemi a jejich vrchností • středoevropský rámec problematiky	46

2.2	Kategorie „šlechtické rezidenční město“	53
	terminologie opevněných sídel • charakteristika poddanských měst/městeček a jejich typologie • trojí základní přístup k tématu rezidenčních měst • dobové vnímání rezidenčního hradu a města • šlechtické rezidenční město ve světle dosavadního výzkumu – situace ve střední Evropě a v českém prostředí	
2.3	Rezidenční města české středověké šlechty	69
	počátky ve 13.–14. století • široká škála šlechtických rezidenčních měst a městeček v pohusitské době (rezidenční města se starší tradicí, rezidenční vsi povýšené na městečka v pozdním středověku, rezidenční úloha zastavených královských a duchovenských měst) • rezidenční města cizí šlechty v Čechách • rezidenční síť šlechtických rodů (modelové příklady) • modelové lokality jako ilustrace širší záběru kategorie „šlechtické rezidenční město“	
3	Šlechtické rezidenční město – ideály, koncepce a atributy	111
3.1	Ideály	111
	základní (vizuální) atributy „městskosti“ • popisy a vyobrazení města jako ztělesnění <i>řádu (ordo)</i> a <i>obecného dobrého (bonum commune)</i> • <i>laudes urbium</i> jako verbální výraz ideálu • charakteristiky a atributy očima 15.–16. století	
3.2	Urbanistická struktura	125
	urbanistický rozvrh města, možnosti a limity jeho výpovědní hodnoty • základní body a klíčové objekty v obvodu městských areálů • reprezentativní role architektury – architektura jako zástupný symbol, pohledové osy, půdorys (urbanistická kompozice)	
3.3	Koncepce	136
	šlechtická koncepce prostoru města • „ <i>dielo obecné</i> “ – péče o město jako společné dílo obce i vrchnosti • dlažba (dláždění) jako atribut města • čistá voda jako jeden z atributů „krásného města“, péče o vodu a její dostupnost • čistota a pořádek ve veřejném prostoru • „krize“ a „katastrofy“ jako umělá kategorie moderní historiografie (zastřešující pojem označující požáry, povodně, epidemie, neúrodu apod.) • požáry a protipožární ochrana jako ukázka součinnosti vrchnosti a městské obce • dopad válečných událostí • „katastrofy“ jako integrující prvek a komponent lokálních identit	
3.4	Atributy a komponenty	171
	nadčasovost základních atributů „městskosti“ (řemesla a trhy, městské hradby) • uměle antagonistické vnímání hradu (zástupný symbol vrchnosti) a města ve starší historiografii • výpovědní hodnota městských znaků a vrchnostenských erbů ve veřejném prostoru • atributy měst z hlediska vizuálního a/vs. právního • prospekty měst jako přehled klíčových prvků – fixní a variabilní komponenty šlechtických rezidenčních měst	

3.4.1	Rezidence	176
	prostor symbolické komunikace – odvozy poddanských dávek v prostorách rezidenčního areálu • hrad jako zástupný symbol vrchnosti (výraz „permanentní přítomnosti“) • hrad v panoramatu poddanských (rezidenčních) měst jako vizuální symbol • prostorové vazby mezi rezidenčními hrady a městy (modelové případy) • vojenský význam hradů a spektakulární fortifikace jako forma militární vizualizace (opevnění panských sídel i měst) • rezidence (a města) jako nositelé rodové identity	
3.4.2	Městské hradby	181
	opevnění (městské hradby a brány) jakožto klíčový vizuální atribut „městskosti“ • symbolika boření hradeb • charakteristiky „městských hradeb“ • hradba/brány v městských znacích • panovnická privilegia na výstavbu hradeb a šlechtické uzurpace této výsady • pozdní aluze na městské hradby • obvod městských hradeb jako symbolický a právní okrsek • městské brány jako sociální filtr, místo symbolické deklarace „městského práva“, prostor ceremoniální a symbolický ve smyslu hranice mezi světem vnějším a vnitřním • ostraha a údržba městských hradeb	
3.4.3	Náměstí	204
	centrální prostor města a komunikační průsečík • nejasná souvislost mezi plochou náměstí a významem města	
3.4.4	Radnice	206
	stěžejní „mocenský prostor“ ve městě, vizualizace a současně legitimizace moci • zástupný symbol města a výraz sebevědomí obce, nikoli však namířený proti vrchnosti – „protiváha“ vůči panskému sídlu • atribut (rezidenčních) měst, společná vizitka obce i vrchnosti • polyfunkční prostor (funkce správní, soudní, hospodářské) a jeden z klíčových styčných bodů mezi městem a vrchností (dosazování městských rad jako odraz hierarchie, prostor pro symbolický dohled, např. v podobě zastoupení vrchnosti na jednání městské rady, i pro vzájemnou komunikaci) • radnice ve středověkých poddanských městech (poloha, stavební podoba, souvislosti zřízení a funkce radního domu)	
3.4.5	Městský farní kostel	221
	sakrální a liturgické ohnisko městské obce i vrchnosti • role farního kostela v životě obce • vazba městského farního kostela a vrchnosti, výraz její identifikace s městem • průběžná „přítomnost“ vrchnosti v sakrálním prostoru • farní kostel rezidenčního města jako nekropole vrchnosti • konfesní aspekt, zádušní odkazy a chudí jako náhradní příjemci • podpora městského farního kostela ze strany vrchnosti	
3.4.6	Klášter	229
	klášterní fundace ve šlechtických rezidenčních městech, proměny preferencí z hlediska volby řádu • šlechtická rezidenční města bez kláštera • klášter jako atribut (rezidenčního) města (?) • městský klášter jako prostor vrchnostenské sebe prezentace	

3.4.7	Špitál	239
	úloha špitálů ve středověkém městě – funkce charitativní (zádušní), sociální, event. zdravotně preventivní (izolace lidí s nakažlivými chorobami) • role špitálu v sebeprezentaci jeho zakladatelů a donátorů a v pojetí městské obce • vrchnostenské a městské špitály, součinnost mezi vrchností a městskou obcí při zajištění provozu špitálu • poloha špitálů ve šlechtických rezidenčních městech, prostorové vazby mezi špitály a hřbitovy	
3.4.8	Škola	249
	nejstarší zmínky o školách, resp. mistrech školních • personální a prostorová vazba školy na městský farní kostel • zajištění chodu školy, resp. obživy pro mistra školního a pro chudé žáky • podpora školy (vzdělání) ze strany vrchnosti • personální vazby mezi městskou školou a vrchnostenskou administrativou • bratrské školy	
3.4.9	Předměstí a okruh k městu příslušejících vsí	258
	kulturní krajina na předpolí měst • vztahy města a předměstí (právní, hospodářské aj.) • předměstí jako obvyklý komponent šlechtických rezidenčních měst pozdního středověku • „Nové Město“ jako specifická forma „předměstí“, rozšíření „města v hradbách“, translace města • právní postavení města a předměstí a jeho odraz v privilegiích, cesta k právní a správní unifikaci • sepětí mezi městem/ městečkem, jeho předměstím a venkovským zázemím • městský okruh / městský okrsek – povaha vazeb mezi městy a vesnicemi historicky s nimi spjatými (oblast právní, správní i hospodářská, roboty apod.) • mlýny příslušné k městskému právu	
3.4.10	Posvátná krajina na předpolí měst	277
	špitály • kaple a lokální poutní místa a sakrální rozměr předměstské krajiny • předměstské kostely • hřbitovy – translace hřbitovů mimo město (ke starším svatyním i k nově zakládaným), role obce a vrchnosti • popraviště jako prostor vizualizace práva a jeho sakrální komponenty	
4	Šlechtické rezidenční město – prostor sociálních vztahů	286
4.1	„Dobrá vláda“	286
	alegorie dobré vlády • <i>mír</i> • reciproční povaha vztahu mezi vrchností a poddanými • péče o <i>obecné dobré</i> (<i>bonum commune</i>) jako atribut legitimní vlády a jeden z pilířů ideálu „dobrého vladaře“ • <i>obecné dobré</i> v kontextu zemské politiky i ve vztahu ke správě vlastních panství • <i>řád</i> (<i>ordo</i> , <i>ordo civitatis</i>) jako odraz hierarchie a nadčasového řádu • dobová naučení a vztah šlechty k poddaným • <i>obecné dobré</i> jako kategorie sdílená vrchností i městskou obcí, vztah obce a „dobré vrchnosti“ v tomto rámci • charakteristiky „dobré vlády“ (odpovědnost za poddané, vrchnostenská kontrola a reglementace, garance řádu a spravedlnosti pro všechny poddané, soucit s chudými	

a potřebnými, péče o prosperitu městské obce) • „chudí i bohatí“ jako zástupný symbol obyvatel města • sebe prezentace vrchnosti prostřednictvím „věrných poddaných“ • vrchnost-
-„zákonodárce“ v zájmu *obecného dobrého* upravuje vnitřní život ve městě a dává mu pevný a jasný *řád*

4.2 Identifikace vrchnosti s rezidenčním městem 322

zástupné symboly v prostředí rezidenčních měst (erby/merky, texty, obrazy) • konstruování lokální paměti a kolektivních identit • dvorská a městská historická paměť: minulost jako spojnice mezi vrchností a městskou obcí • „*památka*“ vrchnosti v městském prostředí • „kolektivní identita“ a „kolektivní paměť“, prostor města jako elementární nositel identity • historické povědomí a odraz historické paměti v textech 16. století • vazba na vrchnost jako charakteristický prvek dějepisectví v poddanských městech • text, obraz a hmotná média jako výraz historické vazby a šlechtické identifikace s městem • vrchnostenský erb a městská pečeť jako zástupný symbol a výraz identity a prostředek veřejné prezentace, šlechtické erby v městských znacích

4.3 (Symbolická) komunikace a (kolektivní) identita 364

komunikace (symbolická komunikace, politická komunikace) • rituály, ceremoniály, performance • *ordo* jako základní pilíř městské identity • vizuální výrazové prostředky sociálních hierarchií a *řádu* • dynamický rozměr komunikace – děj, účastníci (symbolické) komunikace, její mechanismy a prostředí (trojí úhel pohledu) • (symbolická) komunikace v prostředí středověkého města a škála výrazových prostředků (text, obraz, hmotný artefakt, zvuk, děj) • psané a nepsané (písemnost jako zástupný symbol a „hmotný artefakt“) • privilegia – nositelé legitimizující starobylosti, konfirmace starých privilegií • hmotná média: vizualizace *řádu* a *práva*, zvuk zvonů a jeho významy, věžní hodiny jako akustická i vizuální forma „uspořádání času“ • ceremoniály a festivity jako odraz a současně potvrzení *řádu* • média (symbolické) komunikace a *ordo civitatis*

4.4 Symbolika vztahu „dobré vrchnosti“ a „věrných poddaných“ 396

sliby a přísahy věrnosti, poddanosti a pravého člověčenství jako ceremoniální základ poddanského vztahu, oboustranně závazný • (zdůrazňovaná) tradice a (nenápadná) inovace vtělovaná do textů slibů/přísah • složení poddanského slibu jako nedílná součást nástupu nové vrchnosti • právo nesložit poddanský slib vrchnosti, která se nezavázala k respektování privilegií • „porušená přísaha“ – zpronevěření se vztahu jí založenému • slavnostní rétorika v privilegiích a stylizace (sebe prezentace) „dobré vrchnosti“ • „chudá obec“ a vrchnostenské milosrdenství a pomoc v případě potřeby • součinnost vrchnosti a obce na cestě k *obecnému dobrému*, péči o *obecné dobré* „dobrá vrchnost“ odměňuje „věrné poddané“ •

	konfirmace privilegií jako příspěvek k <i>obecnému dobrému</i> , závazek respektovat a dodržovat výsady, které městu či městečku udělil někdo jiný • spory mezi městem a vrchností o dodržování (výklad) privilegií • privilegia jako „hmotný artefakt“ – výraz starobylého původu a kontinuity práva	
4.5	Vrchnost a vnitřní život města	435
4.5.1	Vrchnostenská koncepce a místní tradice vrchnostenská privilegia jako odraz koncepce rezidenčního města, vrchnostenské zásahy do života rezidenčního města jako odraz panské koncepce i zájmů městské obce • „městské řády“ jako pracovní kategorie, mechanismus a souvislosti jejich vzniku, sepětí a provázanost „městských řádů“ s městskými privilegii i dalšími typy písemností, „nekomplexnost“ a „nekoncepčnost“ „městských řádů“	435
4.5.2	Dohled a disciplinace právo dohledu, kontroly a nápravy • přijímání a vypovídání měšťanů (vrchnostenský dohled nad přijímáním měšťanů a právo je vypovídat), poddanské platy jako věc dohody nově příchozích měšťanů s vrchností, konfesní podtext přijímání/vypovídání měšťanů, <i>odběhnutí</i> – nelegální odchod z města • milosrdenství a charita jako společné dílo vrchnosti i městské obce • vrchnost jako „ochránce vdov a sirotků“ • vrchnostenský dohled nad mravností a morálkou • vrchnost jako garant řádu – eliminace sporů v obci (<i>mír</i> a <i>smír</i> jako komponenty koncepce „dobré vrchnosti“) • vrchnostenský moment kontroly spočívající ve schvalování kompromisů, k nimž dospěla obec • role vrchnosti při prevenci sporů – stanovení pravidel v oblastech potenciálně sporných • spory městských obcí s vrchností jako anomálie (?), specifické cesty řešení – od hledání kompromisu k výkupu z poddanství	472
4.5.3	Vrchnost jako zástupce poddanského města navenek zprostředkování městských privilegií od panovníka, privilegia pro poddanská města jako odraz osobní vazby vrchnosti a krále, princip reciprocity věrné služby (ze strany šlechty) a uznání (ze strany panovníka) jako analogie vztahu mezi vrchností a poddanými, poukazy na vazbu mezi vrchností a městem v panovnických privilegiích • panovnická povolení k intabulaci pozemkového majetku poddanských měst • šlechta a její poddanská města vs. královská města, šlechtická podpora vlastních poddanských měst vůči okolí, vrchnost jako ubrman ve sporech vedených městem	514
4.5.4	Městské právo a písemná evidence „vesnice – městečko – město“ jako trojice základních kategorií • kolísání terminologie „městečko“ – „město“ a „terminologické nedůslednosti“ • udělení městských práv jako zásadní kvalitativní přelom a současně namnoze významově vágní kategorie (odkazy na zvyklosti a práva platná v městech v království) • právní partikularismus a personalita práva • vrchnostenská péče o zakotvení městských práv a o jejich písemnou fixaci • naučení a odvolání,	543

	vrchnost jako „zdroj práva“ • právní vazby poddanských měst a městeček k městům královským, event. jiným poddanským, poukazy v privilegiích na práva měst královských i poddanských, udělení práv měst královských a <i>ius regale</i> městských privilegií pánů z Rožmberka jako zdánlivé specifikum • prolnutí práva a obyčeje, „nepsaná práva“	
4.5.4.1	Privilegia základ právního postavení i identity městské obce, průsečík společného zájmu městské obce i vrchnosti • uložení privilegií, poškození, zničení či ztráta privilegií a jejich obnova • konfirmace privilegií ze strany šlechtických vrchností i českých králů, potvrzení práv jako ceremoniální forma odrazu sociální hierarchie v mikrosvětě (rezidenčního) města • nejasná hranice mezi konfirmacemi dosavadních a udělováním nových privilegií, opakované udělování (týchž) privilegií a obraz „dobré vrchnosti“, privilegia jako odraz statu quo (?), inovace pod rouškou obnovy „starých práv“ • „nepsané“ v právním životě měst a dodatečná zlistinění / konfirmace • privilegia jako „hmotné artefakty“ starého, nepřetržitého práva, starobylost a starodávnost jako univerzální legitimizující kategorie	579
4.5.4.1.1	Privilegia udělovaná panovníkem vydávána na žádost vrchnosti a jen výjimečně městské obce • typy privilegií, jejichž vydávání bylo vyhrazeno panovníkovi (povyšování vsí na městečka a městeček na města, právo tržní, mílové, vybírání cel a mýt, městského znaku a pečeti, <i>popravy</i> a <i>pranýře</i> , výstavby hradeb)	613
4.5.4.1.2	Privilegia udělovaná vrchností typy privilegií, jejichž vydávání bylo vyhrazeno vrchnosti (osvobození od odúmrti a právo svobodného odkazu, právo svobodného odchodu z města) • dílčí výsady hospodářského charakteru (postoupené vrchnostenské příjmy, odpuštěné roboty, event. platební úlevy) • respekt šlechtických vrchností vůči panovnickým privilegiím (zmínky o panovnických privilegiích v privilegiích šlechtických) • uzurpace panovnických práv na vydávání privilegií ze strany šlechtických vrchností (povýšení městečka na město, právo udělení znaku, event. trhů, právo výstavby hradeb)	638
4.5.4.2	Městské knihy kontext zakládání městských knih v poddanských městech • městské knihy jako příspěvek k <i>obecnému dobrému</i> a role vrchnosti při jejich zakládání (povolení, souhlas, pokyn k založení), vrchnostenské zásahy do vedení knih (z hlediska formálního i obsahového) • vrchnostenské zásahy do vedení ostatních typů písemné agendy • postoj vrchnosti k písemnému pořízení a projekce individuálního zájmu do vrchnostenských reglementací	668
4.5.4.3	Městské archivy pomíjivost (lidské) paměti a její fixace písmem • sociální rozměr psaného (i mluveného) slova • městští písaři – „bezejmenná“ skupina osob, jejichž individuální styl se odrážel ve vedení písemné agendy, event. i ve formování kolektivní paměti (memoriální záznamy,	693

- městské kroniky) • počátky písemné agendy a uložení městských archivů • struktura písemného pořízení – deperdita, nahodile dochované fragmenty a významově stěžejní typy písemností
- 4.5.5 Vrchnost a správa města 702**
složení městských rad, obnova městských rad (sázení konšelů) a doprovodné ceremoniály • kompetence a fungování městské rady • konšelský soud • vsi příslušející k městskému soudu, obecní starší, obecní shromáždění • rychtář, jeho postavení vůči vrchnosti i obci, jeho pravomoci
- 4.5.6 Vrchnost a hospodářská sféra 749**
finanční zájmy vrchnosti ve městech a sféry jejích zásahů do hospodářské oblasti • podpora hospodářské prosperity města prostřednictvím privilegií, obhajoby zájmů města navenek i dalších reglementací (např. ochrannářského rázu) • rozšiřování příjmů města (např. cla a mýta), vaření piva, prodej soli • vrchnostenské zásahy v rovině řemesel a obchodu • postavení cechů v životě města – role hospodářská, liturgická i sociální • cechovní pořádky (řády, artykule) jako text vzešlý ze součinnosti města, cechu a vrchnosti, zájem cechů o získání psaných artykulí • vrchnostenské reglementace v hospodářské oblasti v zájmu *obecného dobrého*, dohled nad kvalitou zboží, zásahy ve věci měr a vah, pokuty za nedodržování nařízení • trojí okruh vrchnostenských zásahů do fungování cechů a cechovní artykule jako „anomálie“ • horní řády a sebe prezentace „dobré vrchnosti“
- 4.5.6.1 Příjmy městské obce, městské hospodářství a městský statek 789**
rejstříky městské sbírky (lozunky) • příjmy z trhů, cla a mýta atd., postupované obci ze strany vrchností • městský majetek – hospodářsky využívaná kulturní krajina v zázemí města • městské hospodářství (hospodářské dvory a mlýny, lesní hospodářství, rybníkářství) • poddanské město jako pozemková vrchnost • výdaje městských obcí
- 4.5.7 Měšťanské povinnosti 807**
pravidelné platy a naturální odvody, berně, pomoci a pocty, vojenská hotovost a strážní služba, festivity • robotní povinnosti (reálná i symbolická rovina) • platby za privilegia, pokuty, odúmrtí, konfiskace majetku, půjčky od městských obcí
- 4.5.8 Panská benevolence 848**
hmotná podpora jakožto součást vrchnostenských zásluh o prosperitu obce • darování cel a mýt, postoupení vrchnostenského příjmu vázané na konkrétní účel, specifické možnosti rozšíření městských příjmů s pomocí vrchnosti • reciprocita jako charakteristický doprovodný rys vrchnostenské benevolence • náhrady za škody, vrchnostenská pomoc městům postiženým živelními pohromami

4.5.9	Židovské komunity ve šlechtických rezidenčních městech	874
	počátky a nejstarší doklady židovského osídlení ve šlechtických rezidenčních městech • panovnická povolení k usazení židů na šlechtických panstvích • vrchnostenské pravomoci nad židy, reglementace ve vztahu k židům ve šlechtických rezidenčních městech • výrazně individuální přístup šlechty k židům, právo na vypovězení židů z města	
4.6	Město a dvůr	892
	kategorie „prostorů moci“ – odklon od akcentu na právněhistorický kontext směrem k sociálnímu pojetí těchto vazeb • město jako prostor vrchnostenské profánní reprezentace • město jako prostor vrchnostenské sakrální reprezentace, vrchnost a liturgický život města • náboženská a literátská bratrstva • vrchnost a konfese, konfesní konflikty a zprostředkování smíru, rezidenční města jako bašty „nelegální“ Jednoty bratrské • dvůr, <i>dvořané</i> a rezidenční město, kontakty mezi <i>dvořany</i> a městem a jejich („zprostředkovatelská“) role mezi městem a vrchností • rovina soukromá (domovní držba a sebe prezentace „dvorské šlechty“ v prostředí rezidenčního města, příslušnost osob z dvorského okruhu k sociálním sítím duchovních institucí, hospodářské kontakty) • „elity“ v městském prostředí, vrchnostenští úředníci/slugebníci jako privilegovaná skupina osob (?)	
5	Šlechtické rezidenční město jako modelový mikrosvět sociálních vztahů středověké společnosti	963
	„šlechtické rezidenční město ve středověku“ jako předmět studia a současně součást širšího rámce: šlechtické rezidence jako celek a šlechtická panství • poddanská městečka a města jako celek • chronologický rámeček (kontinuita/diskontinuita rezidenční funkce v průběhu středověku i s přesahem do doby pozdější) • vrchnostenská koncepce rezidenčního města: „ideální šlechtické město“ – realita, fiktivní kategorie anebo konstrukt moderní vědy? (modelový příklad) • „dobrá vrchnost“ jako model interpretace vztahů a poměrů ve šlechtických městech a na šlechtických panstvích • kompromis a koordinace záměrů a zájmů jako základ vztahů mezi vrchností a městem • vrchnostenský dohled a reglementace v zájmu <i>obecného dobrého</i> • město jako prostor podřízený řádu (<i>ordo civitatis</i>) • <i>imitatio regis</i> a projekce ideálu panovníka-„dobrého vladaře“ do mikrosvětů šlechtických panství a měst	
	Bibliografie	991
	Seznam zkratk	1043
	Rejstřík místní	1045
	Rejstřík osobní	1058
	Resumé	1078